

BISERICA UNITĂ DIN TRANSILVANIA ȘI RELAȚIILE EI CU ARHIEPISCOPIA DE ESZTERGOM LA ÎNCEPUTURILE UNIRII RELIGIOASE, ÎN LUMINA CERCETĂRILOR RECENTE ALE FUNDAȚIEI PRO ORIENTE

Remus Câmpeanu*

Abstract: *For over ten years, Pro Oriente Foundation in Vienna included among its historical research projects the issue of the Religious Union of the Romanians from Transylvania with the Church of Rome. This initiative belonged to Professor Ernst Christoph Suttner and it was extremely important because, as it is known, Religious Union of the Romanians with the Church of Rome gave rise to a strong and long controversy between historians and theologians in Romania, according to their religious affiliation. Until today, it was not formulated a common historical point of view on this issue and, therefore, Pro Oriente Foundation proposed to organize some conferences and to publish several volumes which brings together common opinions tied to this topic, belonging to Romanian Orthodox and Greek-Catholic specialists. Several historians and theologians from abroad were to rule on the subject. This study presents only one of the many aspects concerning the Religious Union that Pro Oriente Foundation has investigated in recent years, namely whether the first Greek Catholic Bishop of Transylvania was or not invested again as a bishop in the first stage of Religious Union by its new Catholics prelates from Hungary and Austria, when after, early in his career, was appointed in Bucharest as Transylvanian Orthodox bishop by the hierarchy of the Orthodox Church. As it is shown in this study, the problem is difficult to be clarified even by the recent researches, due to the lack of the archival documents and because of powerful historical and political sensitivities that Religious Union continues to generate.*

Keywords: Transylvania, Romanians, Religious Union, historiographical disputes.

Precizăm, din start, că nu ne vom referi la motivațiile politice, teologice, economice, sociale și etnice de la baza unirii religioase a românilor ardeleni cu Biserica Romei și nici la conjunctura istorică în care s-a împlinit acest proces. Ele sunt extrem de frecvent formulate în literatura de specialitate, reflectă mari dispute în rândurile teologilor și istoricilor de diferite confesiuni și orientări și nu se întrevede nicio speranță în a se ajunge la un acord științific asupra lor, așa încât ne vom limita strict la subiectul enunțat în titlu.

Să rezumăm, pentru început, câteva preliminarii ale expunerii noastre. Fundația Pro Oriente din Viena, prin eforturile eficiente ale profesorului Ernst Christoph

* cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, email: campeanuremus@yahoo.com

Suttner, a inițiat, începând cu anul 2001, un amplu proiect de investigare a primului secol de existență a Bisericii Române Unite cu Roma, o etapă complexă, sinuoasă și sensibilă din evoluția acestei structuri ecleziastice. Se dorea ca, prin implicarea teologilor (în special ortodocși și greco-catolici, dar nu numai) și prin cooptarea unor istorici laici de diverse naționalități și confesiuni, să se ajungă dacă nu la un consens, măcar la anumite perspective unitare și obiective, care să se încadreze într-o viziune de ansamblu, deopotrivă istorică și teologică, asupra tematicii. De altfel, fundația demarase cercetări și în legătură cu aderările la catolicism din alte teritorii central și est europene, având toată competența pentru a-și concretiza și valorifica propunerile.

Inițial, se intenționa ca acțiunea să se deruleze în trei ședințe intense de lucru, dar densitatea și polivalența metodologică și interpretativă a dezbaterilor au necesitat prelungirea sine die a planului. În faza actuală, s-a ajuns deja la desfășurarea celei de a cincea ședințe și la editarea unui prim volum, oarecum selectiv, care focalizează problematica de la începuturi până în anul 1701¹. Chiar dacă, în cadrul lui, punctele de vedere nu sunt tocmai convergente, elaboratul marchează un pas semnificativ pe căile alinierii și concilierii științifice, după numeroasele și îndelungatele controverse istoriografice și teologice, deseori pasionale și cu un pronunțat caracter polemic. Să menționăm și faptul că, pe lângă volumul colectiv, aproape toate contribuțiile autorilor din cadrul programului au fost publicate în mai multe numere ale uneia dintre revistele Universității din Alba Iulia, respectiv „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, periodicul acesta dedicând numere aparte fiecărei întruniri din cadrul celor planificate.

Momentul unirii religioase, deci cel al nașterii noii confesiuni românești, cu ambientul său complicat, cu paleta sa largă de cauze, actori, factori implicați și consecințe, și cu varietatea interpretărilor și concluziilor pe care le-a generat, nu s-a putut epuiza într-o primă ședință, după cum se dorea, așa încât câteva analize consacrate anilor 1697-1701 au fost prezente și în discuțiile din ședințele următoare, care focalizau deja alte etape din parcursul Bisericii Române Unite în primul secol al devenirii ei. Până și în ședința a cincea au mai fost expuse două astfel de materiale, autorii lor (József Márton și Wolfgang Nikolaus Rappert) referindu-se chiar la arhiepiscopul primat de Esztergom și la strategiile lui de promovare a unirii religioase în Transilvania, aspecte la care vom mai face trimitere în textul nostru.

Studiarea începuturilor catolicizării instituționalizate a românilor ardeleni prin prisma raporturilor ei cu Arhiepiscopia Primațială de la Esztergom este dominată, fără îndoială, de personalitatea covârșitoare a cardinalului Kollonich. Toți specialiștii care au studiat problematica au recunoscut aportul lui important în derularea procesului confesional luat în discuție și, deseori, chiar l-au exagerat,

¹ Johann Marte, Viorel Ioniță, Iacob Mârza, Laura Stanciu, Ernst Christoph Suttner (eds.), ****Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom – Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei* [ed. bilingvă], (infra: *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*) Band I, *Von den Anfängen bis 1701* – Vol. I, *De la începuturi până în anul 1701*, București, Edit. Enciclopedică, 2010, 335 p.

punând în seama prelatului latin, unii în mod critic și foarte critic, alții apologetic, intenționalități și strategii situate peste capacitatea sa de a controla și influența evenimentele.

Oricum, nu biografia sa, nici formația sa, nici orizontul său politic, teologic și militar și nici tacticile care i-au animat acțiunile nu stau în atenția prezentării de față. Ele sunt, de altfel, bine cunoscute și foarte variat interpretate. Ne vom opri asupra unui singur aspect al raportării sale la catolicismul românesc, și anume vom încerca să vedem în ce măsură cercetările coordonate de fundația Pro Oriente au lămurit o chestiune delicată din punct de vedere teologic, istoric și prin consecințele sale din epocă, și anume dacă l-a rehirotonit oare arhiepiscopul primat pe întâiul episcop al Bisericii Române Unite, Atanasie Anghel.

În aparență, interogația pare minoră, deoarece Episcopia Greco-Catolică din Transilvania a luat ființă și a funcționat și fără a se răspunde ferm la această întrebare de natură eclesiologică și canonică. Se cunoaște, totodată, din alte acțiuni ale lui Kollonich, apetența sa pentru concepția tridentină asupra unirii religioase, pe care a și pus-o în practică în cazul românilor, deviind astfel de la principiile florentine pe care iezuiții le-ar fi oferit în negocierile lor din Ardeal. Din aceste rațiuni, clarificările cu privire la eventuala rehirotonire a lui Atanasie Anghel nu prea schimbă perspectivele asupra transferului confesional românesc și nici sensurile ei, prezervând doar semnificații cu deosebire istorice. Însă pentru istoriografia polemică și pentru interpretările teologice cu valențe de controversă, posibilul moment al rehirotonirii rămâne unul important. În funcție de condiția reală sau imaginată a evenimentului, se poate justifica sau anihila un argument substanțial din interpretările vehement critice ale unirii religioase potrivit cărora, în loc de îndreptățită comuniune sau parteneriat egal între două biserici cu tradiții și rituri diferite, ea a devenit, din cinice considerente politice și prozelitiste, cultivate fervent și de Kollonich, un mijloc de integrare a structurii ecleziastice românești din Transilvania în Biserica latină și de radicală subordonare instituțională și spirituală a ei.

Desigur, rehirotonirea lui Atanasie Anghel nu este singurul argument care a animat atacurile teoretice asupra catolicizării românilor, există multe alte raționamente de acest gen, dar, cu certitudine, el rămâne unul important în încercarea de a demonstra caracterul silnic al aderării „grecilor” din Ardeal la credința romană. În optica detractorilor fenomenului confesional de la începutul veacului al XVIII-lea, actul rehirotonirii a făcut parte din succesiunea etapelor, acțiunilor și actelor prin care noii adepți ai credinței latine au fost împinși (printre alții și de Kollonich) dinspre idealurile și promisiunile dublei comuniuni (cu Biserica Romei și cu Biserica greacă) sau măcar dinspre cele ale comuniunii și parteneriatului confesional egal înspre încorporare și supunere, ceea ce a marcat, în opinia lor, ruptura confesională dintre români și a alimentat mișcările anticatolice.

Revenind însă la cercetările fundației Pro Oriente în legătură cu reconsacrarea lui Atanasie Anghel, să specificăm faptul că, în prima ședință a grupului de lucru (Viena, 4-10 iulie 2001), veridicitatea ei nu a fost încă pusă la îndoială de specialiștii

teologi (Paul Brusanowski, Mihai Săsăujan și Nicolae Chifăr²) care s-au referit la acțiunile lui Kollonich în spațiul transilvan. Ei au pus accentul, în studiile lor, pe reperele mai importante ale biografiei prelatului, pe profilul său formativ, pe treptele ascensiunii sale în ierarhia ecleziastică, pe meritele militare dobândite, pe relațiile sale apropiate cu familia dinastică și în special cu Leopold I, pe locul important câștigat în administrația imperiului, pe fermitatea și exigența cu care a promovat catolicismul în Ungaria Superioară, pe abilitatea demonstrată în reorganizarea regatului maghiar, pe viziunea sa de ansamblu în ceea ce privește unirea religioasă din imperiu, pe buna sa cunoaștere a specificităților din Ungaria și Transilvania și pe modul său de a instrumenta, desigur cu ajutorul iezuiților, avansul catolicismului în Ardeal și, implicit, unirea religioasă a românilor. S-a subliniat faptul că, datorită calităților de cleric, militar, administrator și om politic și în baza experienței acumulate, arhiepiscopul primat de Esztergom a îmbinat cel mai bine interesele Bisericii romane cu cele ale Curții imperiale. Dintr-un atare considerent, a fost firesc ca el să coordoneze, cu consimțământul Vienei, întregul proiect al unirii religioase, pentru care se pare că a utilizat, în cazul românilor, varianta convertirii individuale a reprezentanților clerului superior, mai eficientă decât soluția nesinceră și superficială a aderării colective.

Deși acest aspect tactic nu a fost încă pe deplin elucidat, să constatăm, totuși, că rehirotonirea lui Atanasie Anghel ca preot și episcop a fost evaluată ca reală și că ea s-a definit ca parte dintr-un pachet de acțiuni derulate de cardinalul Kollonich în perioada în care episcopul român fusese convocat la Viena, poate la cererea sa, pentru a fi întărit în credință. Din acest pachet mai făceau parte integrantă un proces canonic cu 22 de puncte de acuzare și purificarea aferentă (*purgatio canonica*), un angajament (*reversal*) în 16 puncte severe (care includea jurământul de supunere față de Scaunul Pontifical, receptarea mărturisirii de credință tridentine, cu mențiunea că ea va fi cerută de episcop, ulterior, tuturor preoților, asumarea tutelei unui teolog latin, cererea de rehirotonire, tot așa, cu notificarea faptului că, mai târziu, întregul cler se va rehirotoni, eliminarea erorilor dogmatice acumulate prin fosta apartenență la Biserica bizantină, întreruperea legăturilor cu schismaticii și ereticii etc.), obligația de a-și reconsacra vicarul chiar acolo la Viena, schimbarea procedurilor de ocupare a scaunului diecezan și altele.

În schimbul conformării la acest protocol exigent (chiar și teologul și-a preluat propriul set de instrucțiuni privind modul de exercitare a atribuțiilor sale de supraveghetor și consilier), episcopul unit al Transilvaniei primea decretul de numire și titlul de consilier imperial, se emiteau ordinele pentru tezaurarul provinciei și

² Paul Brusanowski, *Motivațiile politice al interesului cardinalului Leopold Kollonich față de români*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 6/2002, partea a 2-a, Alba Iulia, p. 55-66; Mihai Săsăujan, *Instituții și persoane implicate în Unirea bisericească din Transilvania (1698-1701) și opoziția la adresa ei. Motivele principale ale atitudinii lor*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 6/2002, partea a 2-a, p. 81-94; Nicolae Chifăr, *Mitropolitul și sinodul Bisericii românești din Transilvania în contextul evenimentelor privind Unirea cu Biserica Romei*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 6/2002, partea a 2-a, p. 95-103

pentru Cameră de instalare a lui în scaun și de asigurare a venitului său, se acorda diplomă de înnobilare familiei sale și, poate cel mai important aspect, se promova așa numita „a doua diplomă leopoldină a unirii religioase” (care statua, printre altele, subordonarea diecezei unite față de Arhiepiscopia de Esztergom și instituția teologului). Iată, deci, că episodul vienez al rehirotonirii era inclus într-un lanț de alte acțiuni care relevau direcționarea românilor înspre versiunea tridentină a unirii religioase, aceasta și datorită neîncrederii arhiepiscopului primat în capacitatea spirituală și organizatorică a structurii ecleziastice de rit grec din Transilvania, în sinceritatea opțiunii ei pentru credința romană și în forța ei de a rezista presiunilor politice și de altă natură din Principat și de la granițele sale carpatice. Din tot acest lanț de evenimente ce sugerau, deși nu e sigur, o convertire personală (considerată mai profundă) a episcopului român, care se poziționa astfel mai degrabă pe un drum de reconstrucție decât de continuitate bisericească, să desprindem din nou episodul rehirotonirii. Nimeni nu observase încă faptul că în succesiunea etapelor de întărire în credință a lui Atanasie Anghel, derulate pe parcursul vizitei sale vieneze, ar fi existat neconcordanțe.

La a doua întâlnire a comisiei de specialiști (Alba Iulia, 10-16 iulie 2003), o singură expunere (elaborată de Greta-Monica Miron³) s-a mai referit, tangențial, la raporturile dintre arhiepiscopul primat de Esztergom și dieceza de rit grec din Transilvania. Pentru explicitarea deciziei lui Kollonich privind reconsacrarea episcopului unit, s-a reiterat în studiul respectiv argumentul neîncrederii cardinalului în episcopii „greci” și, în general, în clerul schismatic, pe care-l învinuia deseori de simonie și chiar ateism. Au apărut însă și primele semnalări timide legate de nepotrivirile evenimentelor din cursul vizitei episcopului român la Viena, și anume autoarea s-a întrebat de ce decretul de numire a episcopului unit a fost emis cu data de 19 martie 1701, în timp ce rehirotonirea sa ca preot a avut loc la 24 martie 1701 și reconsacrarea sa ca episcop la 25 martie 1701. Părea o înlănțuire nefirească a evenimentelor⁴.

Îndoielile privind rehirotonirea lui Atanasie Anghel au continuat să se manifeste și să se dezvolte. Astfel, în ședința a cincea a grupului de lucru (Alba Iulia, 12-16 iulie 2010), profesorul József Márton, reluând biografia lui Kollonich în părțile sale esențiale și punând accentul pe aspectele ei pozitive, afirma că nu se poate proba în mod cert rehirotonirea vieneză a episcopului unit de către arhiepiscopul primat de Esztergom și că toți cei ce consimt veridicitatea ei trimit la o singură sursă din epocă, nu tocmai credibilă, cronica iezuitului Andreas Freyberger⁵.

³ Greta-Monica Miron, *Ultimul act al unirii românilor din Transilvania cu Biserica Romei. Spre un nou concept de unire*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 9/2005, partea a 2-a, p. 47-52.

⁴ *Ibidem*, p. 51.

⁵ József Márton, *Viața și activitatea cardinalului Kollonich*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 14/2010, partea a 2-a, p. 27. Titlul cronicii lui Andreas Freyberger este *Historica Relatio Unionis Walachicae cum Romana Ecclesia*, editată la noi de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca Edit. Clusium, 1996.

Problema a reapărut, desigur, și în primul volum dedicat unirii religioase de către echipa de cercetare mobilizată de fundația Pro Oriente și coordonat deopotrivă, după cum s-a mai specificat, de istorici și teologi (Johann Marte, Viorel Ioniță, Iacob Mârza, Laura Stanciu și Ernst Christoph Suttner). În paginile redactate de patru dintre cei cinci editori în prima parte a cărții, se afirma răspicat că arhiepiscopul de Esztergom era principala autoritate în concretizarea planului de catolicizare a românilor, că rehirotonirea episcopului unit a avut într-adevăr loc și că acesta din urmă, datorită insuficienței sale pregătiri teologice, nu ar fi sesizat că, acceptând procedurile și condițiile impuse de cardinal, a deviat dramatic de la tradițiile și „legea strămoșească” a bisericii sale⁶. În argumentarea acestei poziții, cel mai convins de viabilitatea reconsacrării lui Atanasie Anghel a fost profesorul Suttner (prezent cu încă două materiale în volum⁷).

Reputatul teolog a pornit de la premisa că acordurile conciliare florentine nu ar fi impus nicidecum „grecilor” cele patru arhicunoscute condiții de dogmă, ci s-ar fi limitat doar la a cere necriticarea lor, că atât instrucțiunile Congregației din 1669, cât și negocierile derulate ulterior de iezuiți ar fi urmat o asemenea linie, oferind clar viitorilor clerici uniți egalitate de statut cu preoțimea latină și prezervarea strictă a ritului și tradițiilor bizantine și că sensurile tolerante ale strategiilor romane de catolicizare au fost deturnate, în fapt, de Kollonich, care, prin concepția sa tridentină, a anulat politica mult mai îngăduitoare a Scaunului Pontifical. Punând accentul pe opinia cultivată tot mai intens în școlile teologice latine la sfârșitul veacului al XVII-lea, asumată pe deplin și de arhiepiscopul primat al Ungariei, că tot ceea ce nu ține de Sfântul Scaun nu aparține Bisericii lui Cristos și, ca atare, sacramentele administrate de clerul din afara jurisdicției papale ar fi fost nelegitime, Suttner înscria rehirotonirea lui Atanasie Anghel în sfera acestui punct de vedere⁸. Trebuie să

⁶ Viorel Ioniță, Iacob Mârza, Laura Stanciu, Ernst Christoph Suttner (eds.), *Die Aufnahme von Unionsverhandlungen und die Anfänge des Widerstands gegen die Union – Demararea tratativelor de Unire și începuturile opoziției împotriva acesteia*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 15-23.

⁷ Ernst Christoph Suttner, *Die Auswirkungen der kalvinischen Aufsicht über das Kirchenleben der Rumänen im Fürstentum und die mit der Offenheit für den Calvinismus verbundenen sozialen Vorteile – Efectele supravegherii calvine asupra vieții religioase a românilor din Principat și avantajele sociale legate de deschiderea față de calvinism*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 34-49; Idem, *Das Unionsverständnis in den Anweisungen aus Rom von 1669 und jenes bei Kardinal Kollonich – Conceptul de Unire identificat în instrucțiunile de la Roma din 1669 și la Cardinalul Kollonich*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 226-237.

⁸ De altfel, competentul teolog și-a mai exprimat această opinie asupra unirii religioase și în numeroase alte lucrări, vezi, spre exemplu, *Das Abticken von der Ekklesiologie des Florentiner Konzils bei der ruthenischen Union von 1595/96 tind bei der rumänischen Union von 1701*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 9/2005, partea a 2-a; *Kirche und Theologie bei den Rumänen von der Christianisierung bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg, 2009; *Teologie și biserică la români de la încreștinare până în secolul al XX-lea* [traducere din limba germană de Adriana Cînta], Târgu Lăpuș, Edit. Galaxia Gutenberg, 2011; *Verschiedenes Verständnis im 17./18. Jahrhundert von Grundtatsachen und theologischen Grundbegriffen bezüglich der Siebenbürger Kirchenunion*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 14/2010, partea a 2-a etc.

recunoaștem că deducția ar fi avut o logică impecabilă, în măsura în care nu ar fi fost contrazisă de fapte istorice.

Alte studii din cadrul volumului făceau trimitere la Kollonich, plasându-l în poziția de cel mai activ promotor al legislației antiprotestante din regatul maghiar și din Transilvania, atât de apropiat de politica Vienei încât a pus în pericol, prin insistența de a obține pentru Leopold I calitatea de rege apostolic, până și relațiile dintre Curte și Curia papală (Paul Brusanowski⁹), și definindu-l ca actorul principal al promovării catolicismului imperial și al universalismului papal în răsăritul Europei (Greta-Monica Miron¹⁰). Respectivul perspective puneau chestiunea rehirotonirii episcopului unit din Ardeal într-o lumină firească și nu formulau dubii asupra ei. Era un punct de vedere pe care îl împărtășeau, de altfel, și alți autori din cartea publicată sub egida fundației Pro Oriente (Iacob Mârza, Nicolae Chifăr și Keith Hitchins¹¹).

Treptat, programul Pro Oriente s-a deschis și înspre interpretări diferite în raport cu cele prezentate anterior. Avem în vedere aici demonstrația lui Wolfgang Nikolaus Rappert, un bun specialist, cooptat mai târziu, începând cu ședința a patra a grupului de lucru (Viena, 7-12 mai 2007), în proiectul colectiv de investigație. Studiul său nu a fost inclus în volumul editat de fundație, dar s-a publicat în periodicul „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, mai exact în numărul dedicat materialelor expuse la a cincea întrunire a echipei de cercetare (Alba Iulia, 2010¹²). Rappert a conferit analizei sale valențe semantice, teologice și istorice, insistând însă asupra aspectelor teologice ale tematicii. Focalizând actul eventualei rehirotoniri a episcopului unit din Ardeal, autorul a adus câteva argumente ce puteau contesta desfășurarea lui reală. Iată, pe scurt, câteva dintre ele: poziția Romei, deși exprimată târziu, a fost cu totul împotriva rehirotonirii și, chiar dacă ea a avut loc, Sfântul Oficiu ori a admonestat-o, ori a solicitat să nu aibă loc; nici Facultatea de Teologie

⁹ Paul Brusanowski, *Maßnahmen zur Stärkung des Katholizismus im habsburgischen Oberungarn ab der Mitte des 17. Jahrhunderts – Măsuri pentru întărirea catolicismului în Ungaria Superioară habsburgică în a doua jumătate a sec. al XVII-lea*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 72-95.

¹⁰ Greta-Monica Miron, *Die Motive für die kirchlichen Unionsbestrebungen – Motivele Unirii religioase*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 214-225.

¹¹ Iacob Mârza, *Die Bischöfe Teofil und Atanasie – Episcopii Teofil și Atanasie*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 96-119; Nicolae Chifăr, *Die schriftlichen theologischen Anweisungen, die Atanasie in Wien zu beeiden hatte und die Kompetenzen des „Theologen“ – Instrucțiunile teologice scrise pe care le-a primit Atanasie în Viena sub jurământ și competențele „teologului”*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 290-301; Keith Hitchins, *The Three Points on which a Decision in favor of Union was Rejected from the very Beginning and Our Information on Other Dissents from the Union between 1697 and 1701 which already existed during Atanasie's Time – Cele trei puncte în care decizia de Unire a fost respinsă de la bun început și informațiile noastre asupra altor disensiuni referitoare la deciziile Unirii din anii 1697-1701, care au existat deja de pe vremea lui Atanasie*, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, p. 306-319.

¹² Wolfgang Nikolaus Rappert, *Gab es im Jahr 1701 eine Wiederweihe? Eine semantische und historische Analyse*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 14/2010, partea a 2-a, p. 53-69.

din Viena nu și-a permis să nege ferm validitatea primei hirotoniri, cea bizantină de la București, a episcopului român și, pentru că nici nu a recunoscut-o, a propus soluția de mijloc a rehirotonirii sale „sub conditione”, una confuză, ce putea să fie definită, în funcție de conjunctura politico-teologică, drept singura hirotonire legitimă sau, în caz de necesitate, ca o completare, întregire, poate corectare a primei hirotoniri; istoriografia susținătoare a veridicității evenimentului a făcut trimitere la o singură sursă de epocă, textul lui Andreas Freyberger, în rest invocând o literatură cu un pronunțat caracter zvonistic; nici în elaboratul lui Nikolaus Nilles, printre cele mai utilizate informațional pentru cercetarea unirii religioase¹³, nici în alte izvoare nu s-au făcut referiri la o posibilă rehirotonire; în scrisoarea de excomunicare adresată de mitropolitul bucureștean lui Atanasie Anghel, acesta trimitea înspre acuza unei rehirotoniri, dar formulările sale nu reflectau categoric convingerea că ea s-ar fi concretizat; scrisoarea acuzatoare a patriarhului Calinic către episcopul român din Transilvania, menționând des informațiile primite de la mitropolitul bucureștean, care ar fi trebuit să știe despre probabila rehirotonire, nu pomenea nimic despre ea, ci îl blama pe Atanasie Anghel în principal pentru faptul că a părăsit dogmele răsăritene; în răspunsul lui Kollonich la corespondența dezaprobatore primită dinspre spațiul ecleziastic extracarpatic, cardinalul nu notifica nimic despre vreo reconsacrare, deși firesc ar fi fost să o fi justificat dacă ea s-ar fi petrecut; reconsacrarea „sub conditione” a lui Atanasie Anghel ca preot și episcop s-ar fi derulat în 24 și 25 martie 1701, în timp ce decretul imperial de numire a lui în scaun a fost emis cu câteva zile mai devreme, la 19 martie 1701, ceea ce contrazicea orice logică a procedurilor; cunoscutul consilier imperial Bartenstein, scriind despre unirea religioasă, avea certitudinea că nu a existat nicio rehirotonire; epitaful pus lui Atanasie Anghel de mitropolitul Vancea înscrisa data hirotonirii de la București, nu alta; rehirotonirea s-a dovedit a fi absentă și din opera principalului biograf al lui Kollonich, și din protocolul ordinațiunilor dispuse în dieceza vieneză în epoca dată, și din variatele rapoarte contemporane evenimentului ale iezuiților, parcurse de Rappert, care ating, pe alocuri, subiectul¹⁴. Desigur, detaliile și judecățile competente, etalate de acest autor pe parcursul demonstrației sale, sunt mult mai bogate decât cele spicuite de noi în prezentarea de față, sub constrângerea limitelor de spațiu și timp.

Contestarea veridicității momentului rehirotonirii nu a venit numai din partea unor specialiști angrenați în proiectul Pro Oriente. O interesantă lucrare semnată de Mircea R. Birtz și Manfred Kierein, publicată recent, a reluat problematica¹⁵. Pe linia puținelor analize istoriografice care respingeau cu totul, până la investigația lui

¹³ Nikolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani*, 2 vol., Oeniponte (Innsbruck), Felician Rauch, 1885.

¹⁴ Wolfgang Nikolaus Rappert, *op. cit.*, loc. cit.

¹⁵ Mircea Remus Birtz, Manfred Kierein, *Câteva succesiuni apostolice catolice din România*, Cluj-Napoca, Edit. Napoca Star, 2011.

Rappert, probatoriul actului sau măcar se îndoiu asupra desfășurării sale (Ștefan Pop, Márton József¹⁶), cei doi specialiști reiterează argumente mai vechi și aduc altele noi. Expunem doar câteva: dintre cele două surse care inspiră atitudinile de acceptare a rehirotonirii ca fapt istoric real (cronicile lui Andreas Freyberger și Radu Tempea), una este puțin credibilă (Andreas Freyberger¹⁷), iar cealaltă se bazează pe zvonuri (Radu Tempea¹⁸); Nilles nu redă nicio mărturie privind evenimentul; dorința lui Atanasie Anghel de a fi re consacrat, exprimată în angajamentul pe care și-l asumă la Viena în 7 aprilie 1701, se manifestă ulterior rehirotonirii din 25 martie 1701 și pare inutilă dacă ceremonialul s-a produs deja; Nilles arată că prelatul român a fost doar „dispensat”, nicidecum rehirotonit de către Kollonich, adică Primatele i-a anulat acestuia toate cenzurile și impedimentele ce îl împiedicau să devină episcop catolic; data ipoteticei re consacrări (25 martie 1701, Bunavestire în calendarul gregorian, după textul lui Freyberger) coincidea, în anul 1701, cu Vinerea Mare, zi în care, conform pontificatului tridentin, nu se consacrau episcopi; chiar dacă Freyberger ar fi menționat Bunavestire după calendarul bizantin ca dată a rehirotonirii, ceea ce era puțin probabil, ar fi însemnat că actul s-a desfășurat în 5 aprilie 1701, deci tot înainte de cererea de resfințire a lui Atanasie din 7 aprilie 1701, fapt care, după cum s-a văzut, nu ar fi avut nicio logică; Freyberger mai amintește că Atanasie Anghel și-a rehirotonit la Viena și propriul vicar în Duminica Floriilor, dar, după calendarul gregorian utilizat la Viena și la Roma, ar fi fost vorba de ziua de 20 martie 1701, dată anterioară re consacrării episcopului român însuși. Demonstrația meticuloasă derulată îi determină pe autori să fie convinși că, până la eventuala apariție a unor informații noi, au soluționat problema și că rehirotonirea prelatului român de către cardinalul Kollonich este doar o poveste¹⁹.

În încheierea prezentării noastre, dorim să mai adăugăm doar un singur lucru. Revenind la materialul semnat de Wolfgang Nikolaus Rappert, ne aliniem cu totul concluziei din finalul analizei sale, potrivit căreia episodul re consacrării episcopului unit din Ardeal, fie că a avut loc, fie că a fost imaginat, nu ar trebui să mai genereze dispute între actualele biserici românești²⁰, dar ne exprimăm, totodată, temerea că voința noastră comună, împărtășită, desigur, de toți membrii echipei de cercetare din proiectul Pro Oriente, nu este încă suficientă pentru a influența mentalul confesional actual din România.

¹⁶ Ștefan Pop, *În jurul hirotonirii a doua a lui Athanasie Anghel*, „Cultura Creștină”, 15/1913, Blaj, p.458-467; József Márton, *Cardinalul Kollonich și „rehirotonirea” lui Athanasie Anghel?*, „Studia Theologica Transylvaniensia”, 13/2010, partea a 2-a, Alba Iulia, p.45-61, *apud* Mircea Remus Birtz, Manfred Kierein, *op. cit.*, p. 15.

¹⁷ Andreas Freyberger, *op. cit.*

¹⁸ Radu Tempea, *Istoria Sfintei Besearici a Scheilor Brașovului*, ediția a 3-a, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, 2010.

¹⁹ Mircea Remus Birtz, Manfred Kierein, *op. cit.*, p. 14-16.

²⁰ Wolfgang Nikolaus Rappert, *op. cit.*, p. 69.